

DEBATT

GÖSTA BOHMAN:

REPLIK PÅ UDDHAMMAR

Emil Uddhammar gör både i sin avhandling och i sin artikel i förra numret av Svensk Tidskrift gällande att det "inte funnits något ideellt och konsekvent borgerligt motstånd mot den statliga expansionen... De borgerliga har tvärtom ofta medverkat aktivt i utvecklingen." Dessa och andra liknande slutsatser rörande förhållandet mellan "Partierna och den stora staten" drar han främst av sina empiriska analyser av hur partierna voterat enligt riksdagsutskottens förslag inom 61 politiska beslutsområden. "Jag har" – säger han – "velat undvika politikernas ideologiska söndagsförkunnelser i programtexter eller på ledarsidor.... och i stället försökt fånga den politiska vardagens ideologi och den politiska vardagens beslut".

I sitt underkännande av borgerlighetens ideologiska trovärdighet – som enligt Uddhammar skulle ha gjort de borgerliga medansvariga för den statliga expansionen – har han visserligen skilt på ideologiska och andra politiska beslut, men han har inte sökt redovisa de sakligt

berättigade motiv som lett till att ideologin åsidosatts i konkreta fall.

Framtvingade avsteg

Alla torde vara eniga om att de politiska partierna i en demokrati måste bygga sin långsiktiga verksamhet på en av dess väljare klart uppfattad ideologi, som ger vägledning för kommande beslut. Så långt föreligger uppenbart full enighet. Men Uddhammar tycks – av sin avhandling att döma – inte vilja medge att avvikelser från den vägledande ideologin måste kunna ske, när den politiska vardagen eller icke förutsebara samhällsekonomiska eller politiska hinder mer eller mindre framtvingar detta. Det är främst i det hänseendet som det finns anledning att kritisera Uddhammars slutsatser.

Det säger sig självt att nittonhundralets omvälvande industriella och ekonomiska utveckling fortlöpande påverkat medborgarnas och politikernas syn på rollfördelningen mellan stat och medborgare. I alla Europas demokratiska länder, där framväxande fack- och folk-

rörelser samt krävande väljare begärt samhällets insatser för att förbättra sin ekonomiska standard, har de politiska partierna både i regerings- och oppositionsställning tvingats anpassa sin politik härtill. Det blev ofta – ja alltför ofta – naturligare att ge och fördela stöd och bidrag än att bromsa och hålla igen. Det "geben ist seliger als nehmen-klimat" som växte fram har satt sina spår inom alla partier. Varje analys av de politiska ideologierna under en period av nära 100 år måste utgå härifrån. Låt mig blott erinra om Per Albin Hansons ord på 1930-talet, att alla svenska partier i stort sett velat göra det bästa för medborgarna; bara vägen till målet skilde dem åt.

Förhastade slutsatser

Steg för steg byggdes den svenska "välfärdsstaten" upp. Samtidigt bröts gamla klassmotsättningar ned. I Europa och i Sverige. Det allmänna klimatet blev inriktat på att med de resurser som industrialiseringen och det snabbt växande näringslivet ställde till förfogande förbättra medborgarnas levnadsvillkor. Därav påverkades både regerings- och oppositionspartier.

Men härifrån och till att dra slutsatser om att det inte förekommit någon egentlig opposition på ideologisk grund rörande synen på den enskilda individens ansvar och frihet och på statens uppgifter i en demokrati värd namnet – är steget

långt, liksom också till att dra generella, delvis tidlösa slutsatser om ideologiernas bristande hållfasthet.

Inte sällan kunde förvisso ett eller annat oppositionsparti därvid ligga något steg "före" den sittande regeringen. Demokratins väljare var tacksamma mål. Men ofta fanns ansvarsmedvetna politiker som insåg att allt hade ett pris. Att medborgarna och därmed demokratin kunde korrumpas. Att välfärdsstatens räkning kunde befaras leda till mindre frihet, sämre välfärd och till sist – urholkad demokrati. Jag vågar – trots Uddhammars teser – hävda att högern insåg detta långt tidigare än andra partier och också mer konsekvent än andra sökt ge uttryck härför i sin politik.

Smalt underlag

Att efterkrigsårens ökning av den offentliga sektorn på bekostnad av medborgarnas frihet inte var unik för Sverige är ovedersägligt. Men att motståndet från svenskt borgerligt håll, främst från högern – ett begrepp som jag genomgående kommer att använda – varit närmast illusoriskt, vill jag på det bestämdaste dementera. Uddhammars avhandling ger inte tillräckligt underlag för ett sådant påstående. I själva verket torde det inte vara möjligt att dra de generella slutsatser som Uddhammar gjort på grundval av en granskning av

enbart reservationer och yrkanden i riksdagens utskott.

Vad som i varje fall krävs är kunskaper och erfarenheter inte bara av utskottsarbetet i Sveriges riksdag utan också medvetande om det politiska livets villkor och begränsningar samt – inte minst – om det skeende som brukar föregå en frågas behandling i riksdagen. Det är sannolikt att redan riksdagsledamöternas motioner – främst de s.k. partimotionerna – skulle ha utgjort ett säkrare underlag för slutsatser, eftersom det är främst däri som den ideologiska bakgrunden brukar tecknas för argumenteringen i sakfrågor inför de efterföljande debatterna i riksdagen och ute på fältet.

De borgerliga utskottsledamöternas reservationer är och har inte sällan varit påverkade av en strävan att åstadkomma största möjliga enighet bland oppositionspartierna samt – understundom – även med regeringspartiets ledamöter. Genom kompromisser vinns inte allt, men ofta så mycket att borgerlig enighet uppnås eller att utformningen av utskottsmajoritetens motivering påverkas.

Samarbetsskrivningar

Utskottsreservanternas vota är i regel mer kortfattade än majoritetens. De tillkommer i allmänhet efter det att utskottsmajoriteten utformat sitt votum och är i regel beroende av detta. Det må erinras om att socialdemokraterna under

efterkrigsåren bara en enda period förfogat över majoritet och därför varit tvingade att fånga upp ett eller annat borgerligt parti för att undgå beroende av kommunisterna. Även detta har påverkat den s.k. "skrivningen" i utskotten.

Jag har verkat i många utskott, bland annat som ordförande i "det mäktiga statsutskottet". Där förekom nära nog som regel försök till jämkningar över partigränserna för att nå en ur helhetens synvinkel godtagbar lösning. Detta förutsatte att alla medverkande tonade ned sina ursprungliga motionsvis framförda yrkanden och ibland även den ideologiska bas som de vilade på. Men härom framgick i regel inte mycket i utskottets protokoll.

När Uddhammar gång på gång gör gällande, att "den politiska vardagens ideologi" är viktigare för förståelsen av det politiska skeendet än annan politisk aktivitet, torde han till begreppet "söndagsförkunnelser" ha hänfört de allmänna, ofta ideologiska debatterna och duellerna i Riksdagens båda kamrar och ute på fältet. Trots att de – återutsända i radio och TV samt kommenterade i dags- och fackpressen – i allra högsta grad måste ha bidragit till att forma väljarnas bild inte minst av de ideologiska skillnaderna mellan partierna. Särskilt betydelsefullt var detta efter Wigfors-epoken och det socialdemokratiska

efterkrigsprogrammet under 1940-talets andra hälft, under den socialdemokratiska "aktiva näringspolitikens" hektiska 1960- och 1970-tal samt i anledning av den rapport i vilken socialdemokraterna före 1976 års val förordade en politik, som "främjade en planmässig hushållning" inom inte bara industrin och näringslivet utan också hela tjänstesektorn.

Redovisa motiv

Att kompromisser i konkreta fall är ägnade att tunna ut de medverkande partiernas ideologiska profil är närmast självklart. Visst kan göras gällande, att det är uttryck för politisk "hållningslöshet", när partier och politiker anpassar sig till ekonomiska realiteter och förändrade partipolitiska betingelser. I sådana lägen är det desto mer angeläget att de avgörande motiven öppet och ärligt redovisas eller att berörda partier drar de politiska konsekvenserna och lämnar det samarbete – i regering eller opposition – som skulle ha framtingat ett betydelsefullt ideologiskt avsteg.

Sådana allmänna synpunkter på den "politiska vardagen" har i stort sett kommit bort i Uddhammars analyser. Detta har också påverkat de kommentarer som hans avhandling lett till: "Den har gjort det möjligt att koppla ett riktigt skamgrepp på borgerligheten och i synnerhet på moderaterna"... Efter att

länge sagt nej till välfärdsstaten "pekas nu finger för att högern i allt för hög grad sprungit socialstaten till mötes."....

"Det är synd om högern, men kritiken är rättvis. Partiet bar skuld...." (Stig-Björn Ljunggren, SvD 93.06.13)

Exempel på ideologisk principfasthet – som Uddhammar, såvitt jag kan finna, förbigått eller nedtonat – utgör högerens och näringslivets fasta, just ideologiskt betingade envisa motstånd mot de socialistiska löntagarfonderna, ett motstånd som bidrog till den samling av *hela* borgerligheten som sent omsider kom till stånd. Ett annat belysande exempel utgör den överraskande borgerliga enigheten kring 1972 års krisåtgärder, som för första gången på mer än ett decennium enade de tre partierna i en tung samhällsekonomisk fråga. Jag påminner också om högerens motstånd mot de två förödande Hagauppgörelserna om höjda skatter och avgifter samt om högerens val att den s.k. underbara natten lämna regeringen, vilket troligen bidrog till att ge högern majoritet inom det borgerliga blocket i 1982 års val. Björn Elmbrant gör i sin omstridda bok "Så föll den Svenska Modellen" gällande, att högerens handlande var "som vanligt mer betingat av en långsiktig strategi, där partiets framtid var det centrala" än av en oviss möjlighet att uppnå sänkta marginalskatter. I alla dessa fall har det varit fråga om ideologiskt betingade

åtgärder, som Uddhammar förbigått genom sin begränsning av själva analysunderlaget.

Låg ideologisk profil

I något sammanhang påstår Uddhammar, att det "länge var exotiskt och frivolt att söka hejda utvecklingen med hänvisning till äganderätten eller den personliga friheten", något som "en borgerlig politiker inte gärna gjorde". I själva verket framstod det redan under mina första riksdagsår som naturligt och logiskt för partiets långsiktiga politik att söka påverka utvecklingen just genom de hänvisningar som Uddhammar säger sig sakna.

När Jarl Hjalmarson avgått som partiledare följde emellertid tyvärr en period av en ideologiskt lågt liggande borgerlig opposition. Jag medger detta. En av orsakerna – ja den viktigaste – var den starka opinion som efter ATP-striden växt fram för "borgerlig samling". Högern mer eller mindre tvingades – med två partiledarbyten som följd – att anpassa sin politik till de båda andra borgerliga partierna, medan dessa i sin tur strävade efter att "ligga nära" socialdemokraterna. Detta påverkade även socialdemokraternas möjligheter att driva en ansvarsmedveten ekonomisk politik och att dämpa LO:s maktsträvanden. Gunnar Strängs uttalande är i detta sammanhang belysande: "Kan jag

inte längre lite på Högern, vilka skall jag då lita på?"

Till bilden av 1960-talet hör också att parterna på arbetsmarknaden genom ITP-systemet snabbt hade anpassat sig till det med en enda rösts majoritet genomförda ATP-systemet. Högerns krav på ATP:s omedelbara upphävande var ideologiskt berättigat men sågs av väljarna som politiskt obegävat och påverkade negativt även många tidigare ATP-motståndares förtroende för partiet. Inte blev det bättre, när partiet bara några år därefter begärde en i sak logisk – men taktiskt ologisk – utbyggnad av ATP-systemet.

Ideologiskt omtänkande

Uddhammar bekräftar likväl att samtliga partier under 70-80-talen i ökad utsträckning anförde liberala argument vid de beslut han studerat. Jag vågar påstå, att den liberala våg – inte nyliberala – som torde ligga till grund för hans slutsats i allt väsentligt hade sina rötter i den ideologiska "frihetskampanj" som just högern då bedrev både i och utanför riksdagen. Den fann näring inte minst i den erodering av den "svenska modellens politik" som socialdemokraterna genomfört i början av 1970-talet i samband med en våldsamma expansion av "välfärdsstaten". Högerbegrepp som den "nya otryggheten" och "den nya

individualismen" påverkade alldeles obestridligt hela den politiska atmosfären och medverkade till ett ideologiskt omtänkande även inom socialdemokratien, där främst den yngre generationen plötsligt kunde driva frågor om effektivare marknadsekonomi, större enskilt ansvar och ökad avreglering av både näringsliv och samhälle.

Förlorad helhetsbild

Att de allmänna politiska ideologiska debatterna både i riksdagen och främst utanför denna – i regel livligt och ingalunda ringaktande kommenterade i massmedia – kan hänföras till "söndagsförkunnelse" kategori, finner jag därför självklart. De torde ha haft långt större betydelse för det politiska skeendet och som markering av de ideologiska motsättningarna i samhället än skilda utskottsreservationer. "Söndagsförkun-

nelsernas" budskap visade sig med andra ord bära frukt i "vardagspolitiken".

Sammanfattningsvis: Uddhammars ambitiösa avhandling är intressant och tankeväckande. De brister jag här har påtalat, hänför sig till hans underlåtenhet att studera den politiska ideologins anknytning till och beroende av den politiska verklighetens möjligheter. I sin kritik har han inte beaktat de debatter, de förhandlingar och den politiska och ekonomiska utveckling som föregått och påverkat de slutliga ställningstagandena i riksdagen och dess utskott. Det har i stort sett blivit bara den ideologiska kompassriktningen som behandlats och kritiserats utan hänsynstagande till de realiteter som framtvingat i vart fall kortsiktiga inte sällan skenbara kursförändringar. Den "sanna" bakomliggande ideologiska helhetsbilden har därmed inte kommit till uttryck.